

LA TRANSMISSIÓ FAMILIAR DEL VALENCIÀ

BRAULI MONTOYA ABAT

El capítol exposa l'avanç dels resultats d'una recerca sobre el procés d'interrupció de la transmissió intergeneracional del valencià al si de la família que ha tingut lloc al País Valencià. Després de passar revista als antecedents del fenomen, que ens fan recular fins al segle xvi, quan la noblesa valenciana abandona l'ús del valencià amb els seus descendents, s'entra en l'inici contemporani del procés, que té lloc a partir del decenni dels anys 30 del segle xix al si de la burgesia de la ciutat de València. El fenomen s'escampa després entre els sectors benestants de les ciutats mitjanes del País Valencià: a Alacant des de mitjan segle xix, i a Alcoi, Castelló de la Plana i Elx en el trànsit dels segles xix i xx. D'ací es difon a la resta del País Valencià, especialment als àmbits semiurbans, dels quals han estat escollits per a l'estudi els de les localitats de Borriana, Sagunt, Burjassot, Alzira, Gandia, Petrer, Elda, Sant Vicent del Raspeig i Guardamar. El procés es repeteix, normalment, a cada localitat en els mateixos termes: el fenomen s'introdueix per la classe alta i, d'ací, baixa per la piràmide social fins a cobrir els altres grups socials. Paral·lelament, i amb poques excepcions, en tots els àmbits urbans estudiats es produeix una expansió urbana que va del centre de la població als barris perifèrics. Així mateix, a la major part de les localitats es detecta els darrers anys el fenomen invers: la revernacularització, que consisteix en la recuperació del valencià al si de famílies que no n'havien rebut la transmissió dels seus avantpassats.

SUMARI

1. Antecedents

2. La nostra recerca

- 2.1. València
- 2.2. El segon nivell urbà: les ciutats mitjanes
 - 2.2.1 Alacant
 - 2.2.2 Alcoi
 - 2.2.3 Castelló de la Plana
 - 2.2.4 Elx
- 2.3. El tercer nivell territorial: el País Valencià semiurbà
 - 2.3.1 Àrea d'influència de València (i Castelló)
 - 2.3.2 Àrea d'influència d'Alacant (i Elx)

3. Recopilació i expectatives

1. ANTECEDENTS

Libro de los consejos del maestro Jaime Roig, poeta valenciano. Escribióle en lengua lemosina y yo le traduxe para que mis hijos le puedan entender. [...] Conocí juntamente que es el libro un tesoro inestimable por los documentos que, disfraçados en lo burlesco de su composición, contiene la obra. Y porque mis hijos no carescan de ellos, determiné traducirle los ratos que havia en divertirme de la tarea de mis ocupaciones. (L. Matheu i Sanç; *apud* Romeu, 1978: 103).

Això escrivia el noble valencià Llorenç Matheu i Sanç (o, segons altres fonts, Lorenzo Matheu y Sanz) l'any 1665 entre el pròleg i l'epíleg a la seua traducció del *Spill* de Jaume Roig. És a dir, els dos fills de Matheu, nascuts a València de sengles mares de l'aristocràcia valenciana, devien ser incapaços de llegir en la llengua del pare, qui els feia accessible un clàssic valencià traduïnt-lo al castellà (Julià 1941, Romeu 1978). Certament, a mitjan segle XVII ja no era una raresa entre els nobles valencians la renúncia a la llengua pròpia per a criar els seus descendents. Per a retrobar una normalitat en la transmissió lingüística familiar al si de la classe alta valenciana, ens hem de remuntar al primer terç del segle XVI. Així, el 1561, el dramaturg Lluís del Milà (o Luis Milán), en una reedició de la seua obra *El Cortesano*, ambientada el 1535 (només 26 anys abans), es veu en la necessitat de justificar els usos lingüístics que s'hi representaven:

todas aquellas damas y caballeros de aquel tiempo [...] en nuestra lengua valenciana [...] hablaban. (L. Milà, 1561, *apud* Fuster, 1975: 29)

Aquest fenomen no devia deixar indiferents els intel·lectuals valencians, bé per a adherir-s'hi, com degué ser el cas de Matheu quan li arribà el moment, bé per a protestar enèrgicament, com veiem en Onofre Almudèver, coetani de Milà:

Si no fósseu ingrats a la llet que haveu mamat i a la pàtria on sou nats, no dormirieu ab tan gran descuit [...] perdent les perles e margarites que, ab contínues vigílies, los vostres passats adqui-

riren, i après les vos deixaren (O. Almudèver, 1561; *apud* Sanchis Guarner, 1963: 37-38).

La metàfora de l'al·letament, com a resultat de l'associació amb la transmissió de la llengua materna, esdevé un tòpic com a evidència de la importància que aquest canvi social començava a adquirir:

veo que la lengua castellana se nos mete por las puertas de este Reyno y todos los valencianos la entienden y muchos la hablan, olvidados de su propia lengua; porque los no advertidos tornen sobre sí y buelvan a su lengua natural que con la teta mamaron (Martín de Viciano, 1574: 18).

Però el procés no s'atura i, a finals del cinc-cents, els mateixos nobles castellanitzats, ja exigien l'ús de la que havien convertit en llengua pròpia als seus criats:

HIPÓLITA: ¡Esperanza, Beatriz, Juana! ¡Hola Vicentilla! ¿Adónde estáis? ¿Ninguna responde?
 ESPERANZA: Ya voy, señora. ¿Qué mana? ¿Qué mana vossa mercè?
 HIPÓLITA: ¿No te he dicho que has de hablar castellano?
 ESPERANZA. Descuidar me suelo, mas ya lo haré; que el irse a lo natural siempre la lengua, es muy llano.
 HIPÓLITA: Habla siempre en castellano.
 ESPERANZA. Y perdoná, si hablo mal.
 (Guillem de Castro, 1599; *apud* Sanchis Guarner, 1963: 49)

L'afermament del castellà com a llengua distintiva de l'aristocràcia ens ajuda a entendre més bé el comportament de Matheu a mitjan sis-cents i a explicar-nos l'estabilització del fenomen en la centúria següent, tal com mostren les següents cites, referides

a diferents moments del segle XVIII. La primera pertany a Tomàs Güell, un dominic valencià que denuncia en 1734 els patricis valencians perquè

hablan castellano a todas horas, con muestras que desprecian la lengua nativa (*apud* Ferrando & Nicolás 2005: 268).

La segona és de 1763, i prové d'Asencio Sales, bisbe valencià destinat a Catalunya, des d'on s'adreça a Gregorio Mayans:

El desamor a la lengua del país es mayor en Valencia que aquí; pues muchos padres no permiten que sus hijos aun privadamente hablen una palabra en valenciano, diciendo que eso es cosa de labradores o rústicos.
(*apud* Casanova 1988: 395, nota 11).

I la tercera cita del set-cents correspon a una descripció que fa un religiós escolapi el 1790:

en Valencia [...], aunque entre la plebe suena su vulgar lengua, la gente culta y distinguida apenas usa otro idioma que el castellano.
(*apud* Marfany 2001: 486).

Atès que els nobles residixen sobretot al Cap i Casal, aquest contrast lingüístic es percep sobretot a la ciutat de València:

Tanta es la necesidad que tiene el común de esta ciudad, en la inteligencia de su lengua materna, como en el de la castellana, que aun para el trato familiar casi la usa (Carlos Ros, *Raro diccionario valenciano*, 1770; *apud* Climent 2003: 145).

En aquest context, es tanca l'edat moderna al País Valencià amb dos sectors sociolingüístics antagònics: la noblesa, totalment castellanitzada, i la resta de la població, que manté l'ús de l'idioma ancestral. Així entrem al segle XIX, caracteritzat per un reemplaçament en el sector social dirigent. La burgesia és la nova classe

social que pren el relleu. Al principi, la suplència de la classe dirigent no implica l'emulació del seu comportament lingüístic. En paraules de Joan Fuster (1992: 146-147):

la nova burgesia que desplaçava la ja decaiguda aristocràcia tradicional mantenia el català com a llengua familiar [...] a base d'induccions tangencials [...] el fet que Vicent Salvà [...] escrivís el 1831 un poema en català per a l'àlbum d'una senyoreta Beltran de Lis: en els tràmits mundans de la burgesia liberal, el català no deixava de tenir un lloc, per petit que fos.

Aquesta situació ens la corrobora Simbor (1980: 90-152), qui ens ofereix altres notícies similars de manifestacions literàries en què la llengua dels valencians s'empra per a adreçar-se a representants de la classe alta en aquesta primera part del huit-cents. Però a partir de l'època que Sanchis Guarner (1972: 461) anomena «del moderantisme cristino-isabelí» (1838-1868) és:

quan la burgesia valenciana comença a adoptar el castellà com a idioma classista, per tal de 'distingir-se' de la menestralia i imitar l'aristocràcia, la prepotència de la qual ha heretat ensems que els prejudicis.¹

Sanchis Guarner no declara quines són les seues fonts per a fer tal afirmació però, segurament, la seua criança al si d'aquest mateix sector social de què parla li proporcionaria un coneixement directe del tema. I encara afig:

el conreu de la llengua restaurada solia ser per a aquells valencianistes burgesos un mer entreteniment literari [...] n'hi havia alguns que a casa seua parlaven castellà amb els familiars.
(Sanchis Guarner (1968: 42)

1. L'enlluernament de la nova classe emergent amb la que encara ostentava el major prestigi en l'estructura social fa que el desig d'imitació faça els seus membres anar a la caça i captura de títols nobiliaris, com es pot verificar en els que s'atorguen en els segles XIX i XX (Muñoz-Peirats 2006: capítols VI i VII).

Efectivament, segons Llorente Falcó (2001), el fill d'un d'aquests referits, a les seues memòries, declara explícitament que

ni Llorente [Olivares] y Querol, ni Labaila, y Ferrer y Bigné, Pizcuenta e Iranzo, que constituyeron el núcleo más destacado iniciador y que consolidaron el movimiento renacentista literario, hablaban el valenciano como lengua de hogar.²

Amb el transcurs del segle XIX, el nou clivell social per motiu de llengua s'estabilitza i hom pot apreciar-ho des de fora estant. El dramaturg castellà Enrique Gaspar (1842-1902) en dona compte quan parla del saineter valencià Eduardo Escalante:

La diferencia entre la manera de ser de los barrios bajos y las clases acomodadas de Madrid no es esencial: es de mera forma. Lo que pasa en los sainetes de aquel insigne autor [Ramón de la Cruz] puede ocurrir en cualquier otra capa social, con sólo cambiar el estilo. [...] Pero en Valencia hay un abismo entre lo popular y lo burgués. No sólo hablan de distinto modo, sino que sienten y viven de diferente manera. (*apud* Aracil 1968: 19-20).

El fenomen no queda restringit al Cap i Casal sinó que s'estén a la segona ciutat del País Valencià. Un dels testimonis que ho certifica és el filòleg català Milà i Fontanals el 1875:

En Alicante la clase baja habla el valenciano mezclado de palabras castellanas, pocas en número: la media y alta lo emplea en su trato con aquella y entre sí poco, cada día menos y así irá perdiéndolo pues a los niños se les hace hablar en familia en castellano. (*apud* Bernat 1999: 217).

² Blasco Ibáñez, referint-se a la falsedat de les creences valencianistes d'aquest grup, va dir en certa ocasió al també renaixencista, però d'extracció popular, Constantí Llombart: «Tots ells parlen castellà en sa casa i quan en èpoques determinades se senten poetes i es consideren obligats a escriure en valencià, fan versos mediocres que canten a coses mortes soterrades en l'història» (*apud* Andrés Cabrelles, 2006: 70).

A partir d'aquesta expansió urbana de la interrupció de la transmissió familiar del valencià i del seu assentament en la burgesia alacantina, el procés comença a baixar per la piràmide social i s'escampa a tota la ciutat (Montoya 1996).

2. LA NOSTRA RECERCA

Les primeres dades sociolingüístiques que ens informen detalladament de la situació del valencià en època actual (Mollà, Alpera, Gimeno *et al.* 1985) ens mostren el resultat del procés que hem vist iniciar-se a les dues primeres ciutats valencianes durant el segle XIX. Segons aquesta enquesta, el valencià era durant la primera meitat dels anys 80 del segle XX la llengua d'ús dels pares dels subjectes entrevistats en un 47%, es reduïa lleugerament quan es demanava per la llengua que usaven els subjectes amb els seus pares (a un 45%), baixava molt més quan es tractava de la llengua que gastaven aquests subjectes amb les seues parelles (a un 36%), i continuava baixant fins al 22% quan aquestes parelles s'adreçaven als seus fills. El desfasament, doncs, assolía els 25 punts negatius entre les dues generacions extremes que eren objecte d'estudi: la dels «avis» i la dels seus «néts». Cada nova generació deixava de transmetre el valencià en una proporció que era cada vegada més important: 11 punts de pèrdua entre la llengua de relació dels «avis» i la dels subjectes enquestats (ús en parella) i 14, entre la dels subjectes i els «néts» de la generació major. El procés venia de més arrere en el temps i tot apuntava a un final amb l'extinció del valencià (taula 1). Però l'enquesta era un encàrrec de les autoritats autonòmiques, recentment instal·lades en el poder, que, en aquell moment, engegaven un procés de normalització lingüística que tenia com a objectiu fer reversible el procés. Al cap de 20 anys, una institució autonòmica creada posteriorment, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, promou una nova enquesta (*Enquesta sobre la situació social del valencià*) que ens permet resseguir, entre d'altres coses, quina ha estat l'evolució de la situació lingüística en l'àmbit de la transmissió intergeneracional (taula 2).

El desfasament tan gran que rebíem del passat en 1985 (25 punts negatius), podem considerar-lo aturat actualment perquè el punt negatiu que encara es manté entre la llengua que usaven els pares dels subjectes entre si i la dels fills d'aquests mateixos subjectes no és significatiu. Respecte a la llengua d'ús amb els fills, sí que hi ha una recuperació quan la comparem amb la llengua de la parella (4 punts més). Ara bé, el País Valencià no és homogeni sociolingüísticament i l'enquesta actual (2004) també mostra que no a tot arreu s'ha aturat la interrupció de la transmissió familiar del valencià ni la recuperació de la llengua amb els fills respecte a la que s'usa en parella és tan evident (taula 3). A partir d'aquesta taula podríem establir un repartiment en tres àmbits: l'Àrea Metropolitana de València, que presenta les mateixes diferències de punts entre uns usos i els altres que les de la mitjana valenciana, i la Regió de Castelló, que iguala les pèrdues totals amb els guanys entre la parella i els fills, ocuparien una posició intermèdia quant a la transmissió familiar del valencià. Mentrestant, els àmbits de la Regió d'Alacant i de les ciutats majors de 100.000 habitants (València, Alacant, Elx i Castelló de la Plana) se situarien a la banda negativa, i les regions d'Alcoi-Gandia i València, que són les úniques que no inclouen cap de les quatre grans ciutats, tindrien unes expectatives més positives de recuperació. Això deixa ben palès que la interrupció de la transmissió del valencià és un problema bàsicament urbà, com ja posaven en evidència les citacions que hem aportat al primer apartat, i que, lògicament, on més costa de superar-se és en aquest àmbit.

Amb aquestes dades a la mà, encara ens queden unes quantes preguntes sobre el fenomen de la reproducció lingüística al País Valencià que no ens resolen les enquestes quantitatives. En primer lloc, sobre el procés històric d'interrupció de la transmissió ens interessa esbrinar com s'ha estès des del moment en què l'hem vist instal·lar-se a la ciutat de València i a través de quina distribució social i urbana ho ha fet. Quant al fenomen contrari, el de la tímida reversibilitat de la transmissió que ens deixa intuir l'*Enquesta sobre l'ús del valencià (2004)*, volem saber, amb l'objectiu d'analitzar-ne les perspectives de futur, en quins àmbits concrets té lloc

Ús preferent del valencià	
Entre els pares	47%
Amb la mare	45%
Amb el pare	45%
Amb la parella	36%
Amb els fills	22%
Diferència	-25

Taula 1. Ús preferent del valencià segons l'*Enquesta sociolingüística al País Valencià, 1985*

Ús preferent del valencià	
Entre els pares	40%
Amb la mare	40%
Amb el pare	40%
Amb la parella	35%
Amb els fills	39%
De la parella als fills	+4
Diferència total	-1

Taula 2. Ús preferent del valencià d'acord amb l'*Enquesta sobre la situació del valencià, 2004*

Ús preferent del valencià	Entre els pares	Amb la mare	Amb el pare	Amb la parella	Amb els fills	Parella als fills	Dif ^a total
Àrea Metropolitana de València	27%	27%	28%	22%	26%	+4	-1
Regió d'Alacant	30%	26%	26%	20%	22%	+2	-8
Regió de Castelló	53%	54%	53%	45%	49%	+4	-4
Ciutats de més de 100.000 h.	24%	22%	23%	14%	15%	+1	-9
Regió d'Alcoi-Gandia	62%	62%	63%	61%	64%	+3	+2
Regió de València	60%	61%	62%	56%	61%	+5	+1

Taula 3. Ús preferent del valencià a l'*Enquesta sobre la situació del valencià, 2004* per àmbits

i quins grups socials el duen avant. Aquestes són les preguntes fonamentals que hem intentat contestar amb l'ajuda d'un treball de recerca sobre la transmissió familiar del valencià que es basa en entrevistes qualitatives passades a un nombre significatiu d'individus i de localitats representatives de tot el País Valencià.³

2.1. València

Les enquestes quantitatives que s'ocupen exclusivament de la ciutat de València són les dutes a terme pel SIES (Servici d'Investigació i Estudis Sociolingüístics de la Generalitat Valenciana), però només ens informen de l'ús del valencià «a casa», sense distingir entre els usos específics adreçats als diferents membres de la família, com hem vist en l'enquesta de l'AVL (2004). L'evolució que ens permeten observar les enquestes del SIES a la capital del País Valencià és entre 1993 i 2006, període en el qual es produïx una pèrdua de 6 punts entre els usuaris a casa (d'un 23% a un 17% d'aquest contingent). Passem, doncs, a veure si el desenvolupament històric del fenomen de la interrupció intergeneracional del valencià justifica aquesta evolució negativa.

La capital del País Valencià comptava el 1857 (data del primer cens oficial) amb 103.557 habitants al seu nucli urbà intramurs, que es complementaven amb els 12.758 de Russafa, el més populós dels antics nuclis de població veïns que acabaria convertint-se en part del municipi capitalí el 1877, i els dos milers dels pobles de Campanar, Patraix i Benimaclet, integrats dins València en els decennis dels 80 i 90 en companyia d'altres nuclis menors (Benicalap, Benimàmet, Rascanya, etc.). Més allunyat quedava el Grau,

amb 11.414 residents, que acabaria incorporant-se definitivament a la capital el 1897. El procés d'absorció vindria facilitat a partir de 1865 per l'enderrocament de les muralles i havia estat precedit uns anys abans (1852) per l'arribada del ferrocarril. Així, la segona meitat del segle assistim a l'eixample de la ciutat, amb l'enderrocament del barri dels Pescadors, ocupat per l'actual carrer de les Barques, que esdevé un modern barri burgès de carrers amples i cases sumptuoses i que es prolonga a una zona veïna de nova construcció: el Pla del Remei (carrers de Colom, Ciril Amorós i Gran Via Marquès del Túria). La burgesia, que habitava inicialment els barris intramurs de la Seu i la Xerea, comença a traslladar-se a aquestes noves àrees urbanes més modernes. Aquesta expansió acabarà envoltant el barri de Russafa, habitat per classes populars (Sanchis Guarnier 1972: 459; Baldó 1989).

Actualment, la ciutat de València es distribuïx oficialment en 19 districtes, i cadascun, al seu torn, es repartix en barris, que s'ajusten més a la consciència popular sobre les diferents àrees urbanes. Els tres primers districtes són els de formació més antiga: Ciutat Vella és l'originari de la ciutat i correspon a l'antic recinte emmurallat. Al seu interior hi ha sis barris: la Seu, la Xerea, Sant Francesc, el Carme, el Pilar i el Mercat. L'Eixample inclou el poble primitiu de Russafa i els nous d'expansió urbana del Pla del Remei i Gran Via. Per últim, Extramurs inclou els barris del Botànic, la Roqueta, la Petxina i Arrancapins (vegeu la figura 1).

La reconstrucció del procés d'interrupció de la transmissió del valencià a partir de les famílies actuals de València ens porta a recórrer de bell nou l'estructura urbana i social que acabem de descriure molt succintament. Els casos més antics d'interrupció que hem estat capaços de refer amb l'ajuda dels subjectes que hem entrevistat⁴ ens permeten recular fins als decennis dels anys 30, 40 i 50 del segle XIX entre els residents de la zona més antiga i

3 El treball ja ha conegut les primeres etapes i ara es troba a punt de ser enllestit. L'inici va ser la concessió d'un ajut a la recerca de la Universitat d'Alacant (2001-2002) al projecte *La interrupció de la transmissió intergeneracional del valencià a l'àrea d'influència d'Alacant*. Es va poder acabar aquesta primera part gràcies a una ajuda del Pla d'Estudis del Valencià Actual de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (2005), institució que, per conveni amb l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (2006-2008), va assignar el finançament suficient per a estendre l'estudi a la resta del País Valencià.

4 La nostra enquesta ha consistit en 154 entrevistes a persones criades a la ciutat, distribuïdes per districtes de residència i els factors socials de sexe, edat i nivell socioeconòmic. A partir de cada entrevista, que durava uns tres quarts d'hora com a mitjana, construïem l'arbre de transmissió lingüística familiar de l'individu, que ens aportava la informació cronològica fonamental.

privilegiada de la ciutat: la Seu. Després, el fenomen s'escamparia a les altres zones burgeses de l'actual districte de Ciutat Vella (Sant Francesc i la Xerea) i a les del mateix caràcter de l'Eixample (el Pla del Remei i la Gran Via). Però també s'estendria a l'altra àrea immediata, la d'Extramurs (el Botànic i la Roqueta). En tots aquests barris localitzem primers casos de castellanització familiar en els decennis dels 70, 80 i 90 del mateix segle (vegeu les figures 2, 3 i 4). Amb l'entrada del nou segle i fins a les acaballes de la Guerra Civil, continuen registrant-se nous primers casos d'abandó familiar de la llengua a les mateixes zones i altres de pròximes (1904-1932 a la Seu; 1914-1925 a Sant Francesc; 1925 a la Xerea; 1935 al Pilar; 1905-1915 al Pla del Remei; 1915-1934 a la Gran Via), probablement imputables a famílies que van pujant de nivell i s'incorporen amb tots els «requisits» a la nova classe social. Simultàniament, el fenomen comença a penetrar els barris de predomini popular però afecta sobretot les famílies més ben situades econòmicament que també hi viuen: Russafa (1903-1930), el Carme (1907-1923). Això no obstant, ja hi fan acte de presència persones d'extracció social baixa que són pujades en castellà pels seus pares a Russafa (1902-1921). Quant als casos capdavanters dels primers anys del nou-cents al districte d'Extramurs, en trobem al barri d'Arrancapins (1927-1938) i la Roqueta (1933-1937) entre les famílies de millor posició, però ja hi fan entrada els estrats inferiors que hi conviuen del Botànic (1930-1939) i la Roqueta (1928-1932). Fora dels tres districtes de formació més antiga (Ciutat Vella, Eixample i Extramurs), en el segon període que acabem de repassar (primer terç del segle xx) trobem casos primerencs d'interrupció als districtes contigus de la Saïdia i Quatre Carreres (barri de Montolivet), però també al més allunyat dels Poblat Marítims (barri del Grau). Aquesta casuística es repartix entre famílies de posició mitjana, com són les que recollim a la Saïdia (1924-1937); a Montolivet (1924-1926) i al Grau (1900-1937), i de posició baixa: del barri de Sagunt o Morvedre, a la Saïdia (1926), de Patraix (1935), de Jesús (1936) i del Cabanyal (1919-1932). Hi destaquen els casos més avançats dels Poblat Marítims (1900-1919), que segurament podríem atribuir a la influència dels primers estiuers burgesos

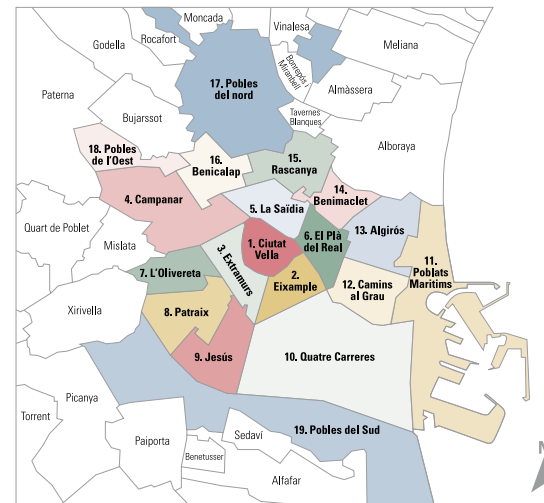

Figura 1. Plànol esquemàtic de la ciutat de València amb els 19 districtes actuals

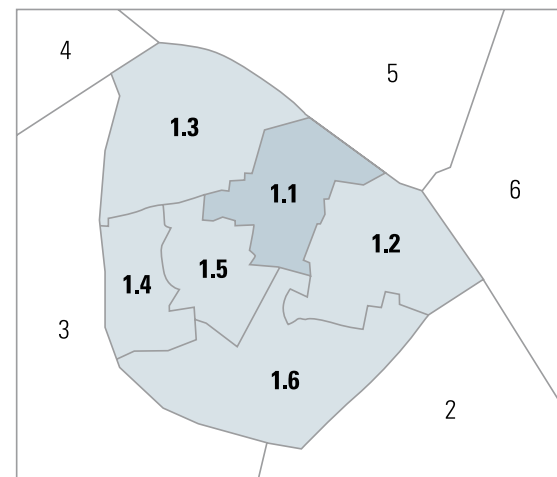

Figura 2. Barris del districte de Ciutat Vella: 1.1. la Seu, 1.2. la Xerea, 1.3. el Carme, 1.4. el Pilar, 1.5. el Mercat, 1.6. Sant Francesc.

a la vora del mar (Llorente Falcó 1943-1948, I: 43, 309). Finalment, hem de qualificar d'exceptuals en aquest període els casos que hem recollit a Benimàmet (1919) i Benicalap (1938).

El tercer període, que s'estén entre el començament de la postguerra (1939) i es clou amb l'inici del període autonòmic (1982),⁵ és el que podem considerar de veritable expansió urbana i social del procés. No debades, és el moment que més arrelat està en la consciència popular com el de la gran transformació sociolingüística de la ciutat, en gran part també perquè ha quedat associat estretament amb la persecució del valencià durant la dictadura de Franco. Així, els anys 40, 50, 60 i 70 es dona una generalització espectacular del fenomen als sectors socials baixos i als barris perifèrics que encara no s'hi havien incorporat. Socialment, encara hi trobem famílies benestants del nucli «dur» (Ciutat Vella, l'Eixample i Extramurs) que havien «resistit» i s'hi afigen en els anys 40; també trobem algunes d'aquestes famílies a la segona àrea d'expansió que hem vist més amunt (la Saïdia, Montolivet i el Grau), però en una i altra zona ja són clara minoria. A la resta de la ciutat impera l'extracció popular en els primers casos que es produïxen a partir de la postguerra. Només hi ha dues excepcions a la gran expansió del fenomen: els Pobles del Nord i del Sud, que són els districtes municipals més desconnectats del nucli urbà i que encara conserven un caràcter semirural.

Finalment, hem de parlar de la darrera època del procés, que s'enceta, en el context de la recent instauració del règim autonòmic, amb l'oficialització del valencià i la seua introducció com a matèria d'estudi escolar. El fet comporta una autèntica revolució per a la mentalitat valenciana majoritària, convençuda que la llengua pròpia no tenia cap valor social i convenia anar abandonant-la, especialment en l'educació dels fills. No respon a cap altra motivació (subjacent, molt sovint) la negació de la seua transmissió intergeneracional. Així, la presència del valencià a l'àmbit escolar trastocava l'orde de valors establert i provocava un replantejament

en els usos lingüístics familiars dels valencians. Naturalment, això podria succeir entre els qui s'ho podien plantejar, que eren els pocs de classe baixa i barris perifèrics que encara havien rebut el valencià en família i els ben escassos que es veïen amb cor de recuperar-lo perquè no havien transcorregut massa generacions «sense el valencià» en el seu arbre de transmissió lingüística intergeneracional. Tanmateix, els canvis d'envergadura com el present són lents i encara durant els anys 80 i 90 del segle xx (i 2000 del segle XXI) detectem primers casos de castellanització familiar entre fills de pares que són valencianoparlants de primera llengua. Ara bé, la norma actual és que els progenitors als qui ha arribat el valencià el transmeten als seus descendents i, fins i tot, que alguns dels pares que no l'han rebut però han estat capaços de recuperar-lo, l'adopten com a llengua de transmissió als descendents. En aquest cas, parlarem de *revernacularització*, és a dir, la criança dels fills en valencià a càrrec de persones que no l'han rebut. Com palesa l'enquesta de l'AVL (2004), això succeïx amb independència de la llengua d'ús al si de la parella, que sempre queda per baix de la llengua adreçada als fills a totes les regions i hàbitats valencians (taula 3).

A València ciutat hem verificat també, entre els progenitors «revernacularitzadors», unes proporcions d'ús més baix de la llengua amb la parella que amb els fills. Segurament, aquests progenitors, que tenen el valencià com a llengua segona (L2), es veuen més segurs usant la seua llengua primera (L1), el castellà, amb els seus iguals, que amb els seus fills, amb els quals, com que són aprenents (igual que ells), no es preocupen tant per exhibir una gran seguretat lingüística. Si ens fixem en el cas invers, quan el procés d'interrupció del valencià estava plenament actiu, la situació més típica era que els pares usaven el valencià (la seua L1) entre ells, i el castellà (la seua L2) amb els fills. En la casuística actual dels qui recuperen el valencià amb els fills, hi ha parelles en què tots dos membres tenen el castellà com a L1 i n'hi ha d'altres en què un d'ells té el valencià com a L1 i l'altre, el té com a segona. En el primer cas, la majoria usen el castellà com a llengua de relació però en el segon, el fet que un membre de la parella tinga el valencià

⁵ L'any correspon al de la promulgació de l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana.

com a L1, fa que aquest idioma puga arribar a ser també llengua de la parella. També pot donar-se la circumstància que cadascun tinga una L1 diferent i que s'establisca una comunicació bilingüe, és a dir, que cada membre use una llengua diferent en la relació de parella, però això és molt minoritari. I per últim, en una quarta part dels casos recollits, els dos membres que tenen el valencià com a L2 l'adopten com a llengua de relació. Aquest últim és el cas més positiu per a la reintroducció del valencià perquè els dos membres de la parella, que tenen el valencià com a L2, no es conformen a usar-lo per a pujar els fills sinó que el recuperen entre ells, cosa que suposa un esforç major.

A la nostra enquesta hem registrat revernacularització des de finals dels anys 70 i principis dels 80 del segle xx (amb uns casos isolats entre 1966 i 1974) per bé que la major freqüència es dona a partir dels anys 90, que és quan a les escoles comencen a obrir-se línies en valencià. La relació entre la llengua de l'àmbit escolar i el familiar s'establixen ben clarament els pares quan ens diuen per què fan ús del valencià amb els fills quan no el gasten en parella. Per zones urbanes, el districte on hem trobat major presència de la revernacularització és el d'Algirós, i, després, el dels Poblatos Marítims; entre els dos reunixen prop del 50% dels casos detectats. La major proporció d'Algirós podria respondre al fet que hi ha molts residents amb formació universitària (hi ha instal·lacions tant de la Universitat Literària de València com de la Politècnica) i, com sabem, el moviment actual de recuperació del valencià, que comença en els anys 60, és bàsicament universitari. Si hi afegim els casos de Benimaclet, districte veí i habitual també dels universitaris, entre els dos districtes sumen un terç de tota la casuística revernacularitzadora que hem localitzat. Si atenem el nivell sociocultural dels progenitors que practiquen la revernacularització, hi observem un 40% amb carreres universitàries, un terç dels quals residixen entre Algirós i Benimaclet. Quant als Poblatos Marítims, ho hauríem d'atribuir a la bona proporció de valencianoparlants que ha mantingut sempre en comparació a altres districtes.⁶

⁶ A la majoria dels censos lingüístics (1986-1991-2001) s'ha mantingut constant al voltant del 52% de valencianoparlants. Fem excepció dels Poblatos del Nord i del Sud, que, gràcies al seu caràcter semirural, es mouen entre el 60% i el 70%, mentre que la mitjana de la ciutat ha oscil·lat entre el 37% del 1981 i el 45% del 2001.

Figura 3. Barris del districte de l'Eixample: 2.1. Russafa, 2.2. el Pla del Remei, 2.3. la Gran Via.

Figura 4. Barris del districte d'Extramurs: 3.1. el Botànic, 3.2. la Roqueta, 3.3. la Petxina, 3.4. Arrancapins.

2.2. El segon nivell urbà: les ciutats mitjanes

El fenomen que hem vist iniciar-se a la ciutat de València a partir dels anys 30 del segle XIX, s'estén al segon nivell urbà valencià durant la segona meitat del segle XIX. També ho fa a través de les classes benestants, que, a diferència dels estaments populars, constituïen una superestructura interurbana que mantenia contactes i relacions gràcies a les seues majors possibilitats de moviment. A la taula 4 podem veure, en comparació amb la capital valenciana, l'evolució de la població durant el darrer terç del huit-cents a les ciutats valencianes mitjanes, que és quan trobem implantat l'hàbit de transmetre el castellà entre els descendents d'aquest sector social (hi afegim la població actual com a punt de referència).⁷ Com es pot veure, aquest segon àmbit urbà estava constituït aleshores per Alacant, Alcoi, Castelló i Elx, per aquest orde de grandària. La distància demogràfica i cronològica quant a l'inici del fenomen objecte d'estudi la marcava el Cap i Casal, que concentrava la major part de la burgesia del País Valencià. En el segon nivell urbà referit, s'hi destacava Alacant, que durant el darrer terç del segle XIX gairebé duplica la seua població i deixa arrere les altres tres ciutats. No debades, la seua classe dirigent adopta la interrupció de la transmissió familiar del valencià poc després que a València i abans que a les altres ciutats.

2.2.1 Alacant

L'única enquesta del SIES dedicada a la ciutat d'Alacant és de 1994 i dona un ús a casa del 17%, el més baix de totes les ciutats valencianes. Tanmateix el procés d'interrupció de la transmissió, per les dades que tenim, no és anterior al de València, del qual és continuadora Alacant. Ja hem vist més amunt una cita de Milà i

7 Les dades de població més antigues (1877) procedixen de la *Nueva Geografía Universal* (Barcelona, Montaner y Simón Editores, 1883). A partir de 1900 i fins les més actuals, són les proporcionades per la pàgina web de l'Institut Nacional d'Estadística (INE).

Fontanals que ens fa remuntar el procés alacantí, com a mínim, a 1875. Doncs bé, la reconstrucció que hem pogut practicar a partir d'un sainet estrenat el 1904 a Alacant ens permet recular fins al 1855 (figura 5).⁸

En concordança amb aquesta representació prou aproximada de la realitat alacantina de l'època, la memòria dels nostres subjectes ens el fa recular amb un primer cas devers el 1865, en què trobaríem l'inici del fenomen al centre modern de la ciutat, residència de la burgesia local. Fins a la fi de segle es donen primers casos de castellanització en la classe benestant d'Alacant i a la mateixa àrea urbana, per bé que el fenomen ja va adoptant un sentit descendent que el fa acabar d'incloure la petita burgesia cap als anys 10 del segle XX. En aquest moment, la interrupció de la transmissió familiar del valencià transcendeix el barri antic de la ciutat, Santa Creu, habitat bàsicament per classes populars però molt pròximes als estaments socials alts del centre modern. De seguida el procés s'estendrà als barris perifèrics que envolten les zones centrals d'Alacant: Benalua, Sant Anton, les Carolines, el Raval Roig, de manera que en els anys 20 i 30 la gran massa d'alacantins és educada pels seus progenitors en castellà. Encara durant aquests anys, els xiquets que creixen són capaços de reaprendre el valencià al carrer, però cada volta els carrers han de ser més perifèrics perquè la llengua s'hi senta viva. Ja cauen fora de l'àmbit estrictament urbà les partides rurals del municipi, on l'extensió del procés és molt més tardana: dels anys 60 i 70, en paral·lel a les poblacions veïnes de menor demografia.

La revernacularització a Alacant es troba restringida a una part més conscienciada dels pares que duen els seus fills als escasos col·legis públics de línia en valencià que existixen a la ciutat.

8. Bàsicament, es tracta del tipus de diagrama que emprava l'antropologia per a la descripció del parentiu (per ex.: Mira, 1974: 148) combinat amb el que fan servir Harding i Riley (1986: 84) per a indicar la transmissió lingüística. Les línies contínues indiquen transmissió del valencià i les discontinües, del castellà. «VL» significa possessió del valencià com a L1 i «vL» com a L2. Igualment pel que fa a «CS» i «cS», que volen dir «castellà». Quant al sainet, vegeu Rubert (1904).

Entre aquests destaquen els qui posseïxen una formació acadèmica superior, però la proporció que representen en relació al total de la ciutat és ínfim.⁹

2.2.2 Alcoi

La ciutat d'Alcoi, malgrat no haver arribat al moment present amb una demografia equiparable a la de les altres tres ciutats que l'acompanyen en aquest segon nivell urbà de difusió de procés d'interrupció de la transmissió familiar del valencià, a l'època en què s'inicia el nostre objecte d'estudi sí que era perfectament equiparable, i no sols en demografia. Efectivament, d'una extensa nissaga de metges i industrials de la ciutat ens vénen les notícies dels primers casos de castellanitzacions al centre urbà de la ciutat devers els anys 1875-1880, és a dir, molt poc després que a Alacant. El procés continua al si de la mateixa classe social durant els següents decennis. Els casos recollits són de 1900-1911, 1923-1931 i 1934-1937. En paraules d'un dels informadors actuals, descendent d'aquestes famílies:

N'hi ha dos èpoques: la època del castellà antes de la guerra, que parlaven els senyorets i les persones de més açò, i després la època de després de la guerra...

D'aquesta segona època, que queda indefinida pels punts suspensius, ja disposem d'una major profusió de dades, tant perquè s'acosta al present i la memòria dels informadors és més fresca com perquè els casos comencen a multiplicar-se. En la immediata postguerra (anys 40), encara el fenomen apareix prou restringit a la classe social privilegiada, on sembla que ja acabava de «tancar el cercle»:

Que parlaven en valencià, hi hauria un dos o un tres per cent dels que jo conec del cercle d'amistats dels meus pares. Tots en castellà, menos un dos o un tres per cent... un cinc per cent com a màxim.

9. Són conclusions avançades d'una enquesta que encara es troba en curs d'anàlisi dels resultats.

Població de fet	València	Alacant	Alcoi	Castelló	Elx
1877	143.856	34.956	32.497	23.393	19.636
1900	213.550	50.142	32.053	29.904	27.308
2007	797.654	322.673	60.700	172.624	222.422

Taula 4. Les ciutats valencianes del segon nivell

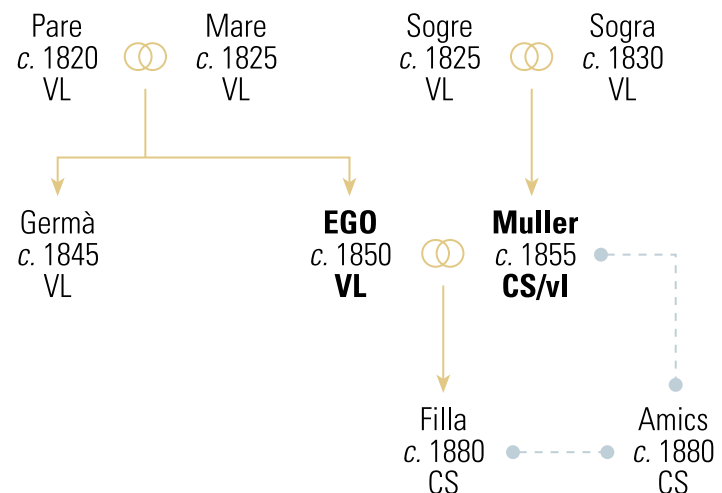

Figura 5. Arbre de transmissió lingüística de la família representada en un sainenet alacantí

A partir dels anys 50, el procés s'estén a les classes baixes i a l'Eixample de la població, en el decenni següent coneix la màxima generalització, però els alcoians no s'hi adherixen totalment, i els descendents castellanitzats en aquests anys recuperen amb facilitat la llengua dels seus pares. Segurament, el fet que la ciutat no haja crescut al mateix ritme que les altres del seu nivell inicial ha facilitat que la transmissió del valencià s'hi haja mantingut en contingents prou importants de la població fins al present. En aquest sentit, aquesta continuïtat s'ha unit sense solució de continuïtat a la revernacularització dels casos produïts en les classes populars ja des de mitjans dels anys 70.

2.2.3 Castelló de la Plana

L'enquesta del SIES de 1995 passada a Castelló ens diu que la capital de la Plana és, de les quatre primeres ciutats valencianes actuals (València, Alacant, Elx i Castelló), la que posseïx un ús més elevat del valencià a casa, un 44%. A pesar d'això, altres enquestes que s'han passat a la ciutat, donen compte d'una interrupció de la transmissió familiar del valencià elevada que no passa desapercebuda. Els anys 1985 i 2000 es va sotmetre la població que estudiava Educació Secundària a sengles enquestes que mostren la següent evolució (taula 5).

La primera d'aquestes enquestes, que data dels anys inicials de la introducció del valencià com a matèria escolar, encara mostrava un desfasament notable entre pares i fills (16 punts negatius). En canvi, la segona, passada quan ja estaven establides les línies en valencià, mostra una reducció a només 4 punts a l'ensem que un inapreciable repuntament en la llengua de transmissió de pares a fills (Prats 2000). L'evolució és positiva però la generació dels progenitors ha minvat considerablement en el seu ús del valencià perquè ha estat l'afectada durant la màxima expansió del procés d'interrupció de la transmissió familiar del valencià (anys 50 i 60). La primera d'aquestes enquestes (Ferrando *et al.* 1990) assajava un mapa dels percentatges d'abandó familiar per la ciutat que exposem a la figura 6.

Aquest plànol esquemàtic ens permet induir que la interrupció de la transmissió s'inicia a la Vila, que és el centre històric de la ciutat, es difon després a la Trinitat, a continuació a Sant Fèlix, i per últim arriba en els últims temps a la zona més moderna (on hi ha l'actual estació intermodal, la universitat) i al Grau, que encara es manté pràcticament separat del nucli urbà. Però aquestes dues zones urbanes ja no han estat gaire afectades. Amb aquestes dades, el nostre treball de camp es va centrar a les tres primeres zones i, com tindrem ocasió de comprovar, hi ha una coincidència en els resultats que exposarem.

Tradicionalment, la composició urbana de la capital de la Plana s'ha repartit entre l'espai comprès dins l'antiga ciutat murada o centre històric (la Vila) i els dos ravals, el de la Trinitat al sud i el de Sant Fèlix, al nord. La Vila ha acollit preferentment la classe benestant, formada originàriament per propietaris rurals i professionals liberals. Al raval de la Trinitat, han dominat els comerciants, i al raval de Sant Fèlix, els llauradors. Aquesta distribució ha donat lloc a tres nivells socials, més de caràcter cultural que econòmic: el més alt a la Vila, el mitjà a la Trinitat i el baix, a Sant Fèlix. Així, quan s'introduïx el fenomen, ho fa entre els habitants de la Vila, on els primers casos de castellanització daten dels anys 1875-1880; continua entre els de la Trinitat, on el cas més primerenc és del decenni dels 90 del mateix segle, i coneix l'última etapa a Sant Fèlix, on no comença fins als anys 40 del segle xx. Tots aquests principis tenen lloc entre els sectors socials més ben situats de cada zona urbana i després s'estenen a les classes populars.¹⁰

En el conjunt de la ciutat podem distingir tres etapes en el desenvolupament del fenomen, que es reduïxen a dues al raval de Sant Fèlix: entre els anys 70-80 del segle XIX i el final de la Guerra Civil (1938-1939), des de la postguerra fins a la transició democràtica (entre els anys 70 als 80 del segle XX), i a partir de la promulgació de la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià (1983). Lògicament a la Vila i la Trinitat es donen més casos perquè coneixen un període

¹⁰ És interessant contrastar aquest resum dels nostres resultats amb la visió des de dins de Castelló que fan Conill i Querol (2006: 74-76).

més dilatat però coincidixen amb el raval de Sant Fèlix en l'etapa de major abast del fenomen, que és la que va de la postguerra a la transició. Durant els anys 80 i 90 del segle xx va minvant la casuística perquè deixa d'actuar la interrupció de la transmissió del valencià a recer de la introducció del seu estudi a l'escola. Aleshores trobem la reintroducció del valencià en famílies que l'havien abandonat i que ara el revernacularitzen. Ara ja no hi ha distincions urbanes, per bé que sí socioculturals: entre els progenitors que puguen els seus fills en valencià a pesar de no tenir-lo com a llengua primera, dominen els d'estatus educatiu més elevat.

2.2.4 Elx

L'enquesta del SIES passada a Elx el 1994 dona un ús a casa per part dels il·licitans d'un 33%. És un percentatge baix que no sols respon a la interrupció de la transmissió intergeneracional que s'ha produït a la ciutat, ja que, contràriament al cas d'Alcoi, Elx ha crescut molt durant la segona meitat del segle xx i s'ha situat en el tercer lloc entre les ciutats valencianes, per davant de Castelló de la Plana. Com a conseqüència d'aquest desenvolupament relativament recent i del fet que, en el moment d'escampar-se el fenomen objecte d'estudi a les ciutats mitjanes, la capital del Baix Vinalopó era la menor d'aquestes poblacions, els primers casos que detectem a Elx daten dels anys 10 del segle xx (des de 1912), i els trobem en una família de metges que ha continuat fins hui la nissaga professional. A partir d'ací, durant el mateix decenni i el següent (anys 20), van reproduint la interrupció altres professionals liberals i empresaris d'alt nivell que residixen a la Vila Murada (antic nucli emmurallat de la ciutat i actual centre urbà). En els anys 30, s'hi incorporen empresaris mitjans del calçat, que continuen l'expansió del fenomen en els anys 40, ja després de la guerra. Fins aleshores, a Elx no existien col·legis religiosos privats. La instal·lació els anys 1953 d'un de monges i el 1961 d'un altre de frares ajuda a una difusió més àmplia de la substitució lingüística, a la qual es dona un ampli suport des d'aquests centres docents.

Enquesta als estudiants de Secundària	Diferència de pares a fills		Diferència de pares a fills
	Any 1985	Any 2000	
Els pares usen el valencià entre ells	43	32	-4
Els pares parlen valencià al subjecte	27	28	

Taula 5. La transmissió familiar del català a Castelló de la Plana en el període 1985-2000

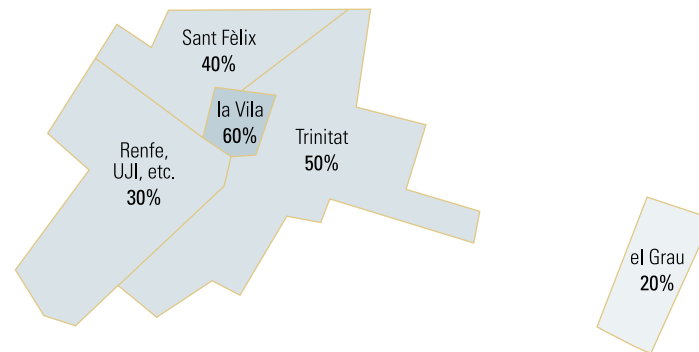

Figura 6. Percentatges d'abandó familiar del valencià per zones urbanes de Castelló de la Plana

Els anys 50 suposen l'eixida del fenomen de la Vila i l'accés als barris populars, per bé que l'afermament del fenomen no té lloc fins als anys 60 i 70, que són els de la generalització al Raval (antic primer barri sorgit fora de la murada i que ha hostatjat sempre sectors socials baixos) i a barriades com el Pla de Sant Josep o Altabix. Aquesta última és significativa perquè acull famílies immigrades de les partides del Camp d'Elx, on el fenomen ha romàs inèdit fins hui i ha continuat estenent-se fins als anys 80 (vegeu la figura 7).

Actualment, l'escolarització en valencià, ben difosa per tota la ciutat, ha donat lloc a la pràctica de la revernacularització per part de molts progenitors, fins i tot entre els provinents de les classes altes que, en no tenir al seu darrere una castellanització intergeneracional antiga, han estat capaços de recuperar la llengua dels seus pares i avis per a reintegrar-la als seus fills.

2.3. El tercer nivell territorial: el País Valencià semiurbà

La interrupció de la transmissió familiar del valencià, com hem vist, és un fenomen que té una difusió social i urbana: respectivament, de les classes altes a les baixes i de la major ciutat a les mitjanes. Per a observar el darrer període d'expansió territorial del fenomen, l'hem resseguit a través d'una sèrie de poblacions de tot el País Valencià que tenien una mínima entitat demogràfica en el trànsit dels segles XIX al XX i que representaven diferents tipus d'implantació del procés objecte d'estudi. Les hem repartides en dos grups a partir de la hipòtesi, de base geogràfica, que unes responien a la influència de València (i Castelló), i les altres, a la d'Alacant (i Elx). Vegeu a la figura 8 la situació de totes les localitats estudiades.

2.3.1 Àrea d'influència de València (i Castelló)

A la taula 6 presentem les poblacions seleccionades del nord i centre del País Valencià amb la demografia amb què encaren el segle XX,

que és quan s'hi difon el procés substitutori de la llengua a les llars familiars (hi afegim les més actuals com a punt de referència).¹¹

La tria respon a quatre criteris comuns i a algun de particular. Els comuns són:

- a) la importància demogràfica que presentaven aquestes localitats a principis del nou-cents i que presenten ara,
- b) els desfasaments quant a saber parlar valencià entre generacions del primer cens lingüístic (1986),
- c) el repartiment geogràfic equilibrat per tot el País Valencià, i
- d) les notícies que n'hem rebut sobre els efectes produïts per la interrupció.

Així, el darrer criteri ha prevalgut sobre els dos primers en la tria de Borriana sobre Vila-real.¹² En el cas de Burjassot, ha estat fonamental la gran proximitat i vinculació amb València. Sobre l'influx exercit a la zona, és indubtable que prové de València, fins i tot en el cas de Borriana, que així ha mantingut la seua rivalitat amb Castelló, però és indubtable que la capital de la Plana ha d'haver exercit de centre secundari d'irradiació del fenomen sobre Borriana i, potser fins a cert punt, sobre Sagunt.

Si entrem a analitzar els resultats de la recerca, descobrim que, de tota la zona destaquen les localitats de Sagunt i Burjassot com les primeres introductores de la interrupció de la transmissió del valencià en els anys 20. No debades són les més properes al Cap i Casal. Els primers casos saguntins són de 1922 i 1928, en famílies de professionals liberals i funcionaris. Durant els anys 30 continuen produint-se nous casos a Sagunt. Una d'aquelles primeres persones castellanitzades,

¹¹ Totes les dades demogràfiques procedixen de l'INE.

¹² Més al nord i a l'interior de Castelló-Borriana no hem escollit cap localitat perquè el cens lingüístic de 1986 no registra pràcticament desfasaments entre generacions en comparació a les localitats al sud de la Plana Baixa. Això no obstant, la zona septentrional valenciana quedaria coberta amb el primer estudi que hi ha al País Valencià sobre el tema que ens ocupa, dedicat a la comarca dels Ports de Morella (Querol 1989).

nascuda el 1932, ens fa veure el privilegi que suposava parlar castellà:

La gente que yo me trataba todos hablaban en castellano, todos, mis tíos, mis tías, todos [...]. Entonces había más diferencia que ahora. Entonces érem senyoretas: «la senyoreta, el senyoret i...» Ahora no hay... Pero yo... el almacén, como tenía..., pues era la senyoreta, y todo el mundo... Era distinto.

Pel que fa a Burjassot, els casos inicials corresponen a la filla d'un mestre (1925) i a la d'un metge (1928).

Dels anys 30 són els començaments d'Alzira i Borriana. A la capital de la Ribera Alta els fills d'un advocat, nascuts els anys 1933 i 1935, són els primers que pugen en castellà. A Borriana hi ha el descendent d'una família de comerciants i propietaris rurals, nascut el 1936, i d'altres que són referits en el mateix decenni, com un que ha acabat sent metge. Tota aquesta casuística primerenca de Sagunt, Burjassot, Alzira i Borriana correspon, lògicament, a famílies residents a les zones més cèntriques d'aquestes poblacions.

A partir dels anys 40 s'incorpora Gandia, amb uns primers casos, també de família benestant, de 1944 i 1947, que acaben transcendent a la resta del seu grup social durant els anys 50. Aquests dos decennis d'inici gandienc es mantenen encara restringits a l'estrat alt, amb el degoteig constant de nous casos, a les altres quatre localitats de l'àrea d'influència nord-centre.

En els anys 60 hi ha un canvi qualitatiu a tot arreu: el fenomen s'escampa a les classes populars i a tots els àmbits urbans d'aquestes cinc poblacions. Una informant de Burjassot de les que no reberen el valencià, nascuda el 1966, ens ho descriu de la següent manera:

Con mis amigos en castellano, todos. Todos somos de la misma quinta y todos tienen padres que la mayoría hablan valenciano y les pasa lo mismo que a nosotros.

Finalment, un informador de Sagunt dels qui no transmeteren el valencià, amb una major perspectiva per la seua edat, ens fa veure la direcció de reversibilitat que ha pres el fenomen els darrers anys:

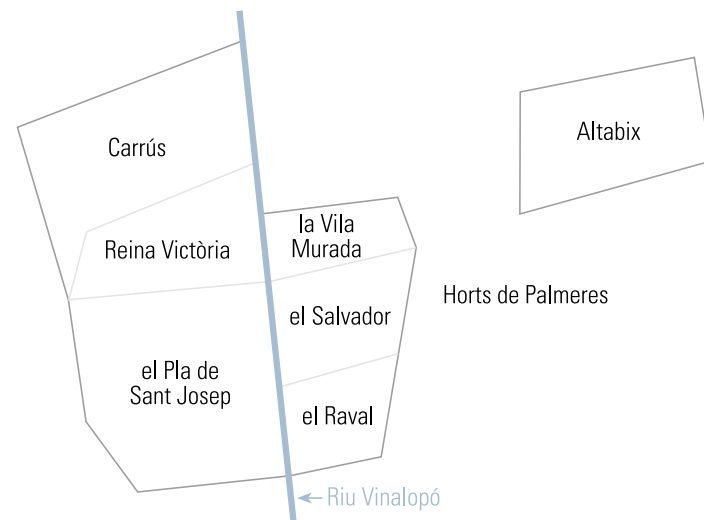

Figura 7. Plànol esquemàtic d'Elx amb els barris principals

[HI FALTA: MAPA DEL PAÍS VALENCIÀ AMB LES 14 LOCALITATS]

Població de fet	Castelló<----->València				
	Borriana	Sagunt	Burjassot	Alzira	Gandia
1900	12.962	7.139	4.009	20.572	10.026
1930	14.675	20.235	8.538	20.572	14.009
2007	33.255	63.359	37.402	43.038	77.421

Taula 6. Poblacions de l'àrea d'influència de València (i Castelló)

Això, anys cinquanta, sixty. Començaren a canviar. [...] I en després, dels noranta cap ací, quan ja vullgueren passar el valencià en les escoles, és quan també s'ha escomençat a parlar més el valencià.

2.3.2 Àrea d'influència d'Alacant (i Elx)

La selecció de localitats efectuada a l'àrea meridional del País Valencià és la que s'exposa a la taula 7 (la completem amb les dades més actuals de població).¹³

La tria respon a quatre criteris comuns i a algun de particular. Els comuns són:

- a) la importància demogràfica que presentaven aquestes localitats a principis del nou-cents i que presenten ara,
- b) els desfasaments quant a saber parlar valencià entre generacions del primer cens lingüístic (1986),
- c) el repartiment geogràfic equilibrat per tot el País Valencià, i
- d) les notícies que n'hem rebut sobre els efectes produïts per la interrupció.

Dels quatre criteris comuns que hem utilitzat per a la selecció de localitats de l'àrea d'influència de València (2.3.1.), ara hem aplicat només el b, al qual hem afegit criteris particulars per a cada poble. Així, la tria de Sant Vicent del Raspeig respon a la gran proximitat amb Alacant (en paral·lel a Burjassot); la de Guardamar, al fet de trobar-se aïllat lingüísticament a l'extrem sud de la zona valencianoparlant i més prop d'Elx que d'Alacant. El cas de Petrer i el d'Elda van relacionats. Des dels anys 70 constitueixen una conurbació a partir del creixement d'Elda sobre Petrer, cosa que palesa que la influència l'ha exercit sempre Elda sobre Petrer. A principis del segle XX Elda va rebre

un contingent substancial de població immigrada dels pobles veïns valencianoparlants que va interrompre la transmissió del valencià en els seus descendents.

Dels municipis valencianoparlants, els dos que incorporen més prompte el castellà com a llengua de transmissió en famílies autòctones són Petrer i Sant Vicent del Raspeig. A Petrer són els fills d'una família important d'industrials de la sabata, nascuts en el decenni dels anys 20. A Sant Vicent, els casos més primerencs són els dels fills majors d'un constructor, que naixen en els anys 1936 i 1938. No podem perdre de vista tampoc els «models» externs de prestigi: a Petrer la filla major del matrimoni citat va emparentar amb una nissaga de metges d'Elda que exercien a Petrer, i de Sant Vicent llegim aquest testimoniatge d'una informadora:

Com era senyoreta, coneixia gent d'Alacant [de la seua colla d'amics], i la gent d'Alacant li parlava en castellà. [...] Estava la colònia d'alicantins que venien a veranejar, i eixos eren es senyorets: el metge, el farmacèutic....

Mentrestant, Guardamar no coneix el fenomen fins al 1947, ja molt després de la Guerra Civil, i comença a estendre's en els 50, quan ja sol ser habitual a tot arreu. En els primers casos, no es tracta de famílies d'estatus alt. De fet, a Guardamar no existia un model de famílies d'aquest nivell social i cultural que poguera exercir influència sobre les classes inferiors. Qualsevol model a seguir havia de ser extern: Alacant, Elx...

La continuació del procés als dos pobles iniciadors té lloc de manera diferent. A Sant Vicent hi ha una continuïtat en el decenni dels 40 a partir dels casos que hem vist dels anys 30, però a Petrer hi ha una desconexió temporal important perquè no tornem a registrar casos fins als anys 50. Després d'aquest moment, tant a Petrer i Sant Vicent com a Guardamar sobrevé la generalització i el desclassament del fenomen dels anys 60 i 70. En els anys 80 es nota una retracció i a partir dels 90 comencem a trobar casos de revernacularització a l'emparedat de les línies escolars en valencià: lo es duria a que li ensenyaren es dos coses [=valencià i castellà] perquè hui està en l'escola [=el valencià] i és millor dur-los a una

¹³ Les dades de població han estat obtingudes de la pàgina web de l'INE

escola de valencià, que és lo que està fent la majoria d'aquí del poble.

En el cas d'Elda, el fenomen no respon a la tipologia valenciana general sinó al procés normal d'integració de les comunitats immigrades. Per tant, els matrimonis dels pobles de la ruralia pròxima que s'hi estableixen, quan naixen els seus fills a Elda, els puguen en castellà, però no emmirallats en cap classe alta local sinó en la llengua nadiua del poble d'acollida. Si ja vénen amb els seus fills, els mantenen el valencià que porten dels seus pobles. Aquestes dues regles generals coneixen algunes excepcions, com en el cas d'uns pares que mantenen el valencià amb la filla nascuda ja a Elda o, en sentit contrari, d'una altres progenitors que decidixen canviar de llengua amb el fill (de cinc anys) quan arriben a Elda. Pel que fa a la major antiguitat del fenomen, no té rellevància en el cas que examinem, però el primer cas que tenim registrat és el d'un home i una dona —procedents tots dos del Pinós però que es coneixen i es casen a Elda— els fills dels quals naixen en 1937 i 1940 i són educats en castellà «perquè era lo que parlaen aquí», segons el testimoniatge recollit.

3. RECOPIACIÓ I EXPECTATIVES

Acabem un recorregut històric i sociolingüístic de la interrupció de la transmissió familiar del valencià per la societat i la geografia valencianes. La documentació més antiga del fenomen data de mitjan segle XVI, quan la noblesa valenciana decidix deixar d'educar els seus descendents amb la llengua que havien rebut dels avantpassats. D'aquesta manera, els hereus directes dels qui havien portat la llengua catalana al País Valencià en el segle XIII, amb la conquesta de Jaume I, trenquen la cadena lingüística que, només per citar el camp literari, havia donat obres i figures de la talla del Tirant lo Blanc o Ausiàs March. El trencament, però, queda reclòs al si de la classe que l'havia iniciat durant els segles de l'edat moderna (XVI-XVIII). Fins que en els anys 30 del segle XIX una nova classe ocupa el poder, la burgesia, i pren la mateixa decisió que els seus

Població valencianoparlant nadiua			
Població de fet	Sant Vicent	Guardamar	Petrer
1900	4.041	2.862	3.928
1930	4.978	4.016	5.290
2007	49.341	15.132	33.486

Població valencianoparlant immigrada	
Població de fet	Elda
1900	6.131
1930	13.445
2007	55.289 (Elda+Petrer: 88.775)

Taula 7. Poblacions de l'àrea d'influència d'Alacant (i Elx)

predecessors en l'alta jerarquia del País Valencià havien adoptat tres segles arrere: deixar de transmetre la llengua pròpia als seus fills. Tanmateix, el fet que la nova classe dirigent no pose més restriccions a la incorporació de nous membres que les que depenen de l'enriquiment personal o l'augment de la instrucció acadèmica, fa que la burgesia vaja eixamplant-se constantment. Així, l'ascens social es convertix en un mitjà de substitució lingüística, perquè un dels requisits implícits per a pertànyer a l'alta societat és abandonar el valencià. Amb el pas del temps i l'accés a l'educació escolar, que és exclusivament en castellà, l'abandó del valencià comença a estendre's a tots els grups socials, sense necessitat d'un ascens econòmic o cultural, per bé que l'adopció de la nova llengua és associada al progrés econòmic i social de l'individu.

Aquest lligam sociolingüístic està molt ben documentat a les ciutats de València i Alacant, les primeres que s'incorporen, a cavall dels seus grups socials dirigents, a la transmissió familiar del castellà en detriment de la llengua que fins aleshores els havia estat pròpia. Les notícies referides a la resta del País Valencià ja no són tan abundants, perquè l'entitat que hi ha assolit el fenomen ha estat menor, però tampoc no falten. Amb aquesta base documental, hem dut a terme una enquesta en catorze localitats valencianes que ha tingut els següents objectius:

- a) reconstruir el procés històric,
- b) explicar la casuística del fenomen a cada lloc,
- c) intentar esbrinar les raons per les quals s'ha generat i s'ha propagat, i
- d) determinar si el procés s'ha fet reversible i en quin grau.

Els resultats que avancem en el present capítol del Llibre Blanc de l'Ús del Valencià II ens indiquen que l'origen del fenomen és la ciutat de València, cap a mitjan segle XIX es difon

a Alacant, i, ja amb una pràctica simultaneïtat, passa al grup de ciutats valencianes que segueixen molt de prop Alacant en demografia: Alcoi, Castelló i Elx, on el procés s'enceta en el trànsit dels segles XIX al XX. D'aquest segon nivell urbà, la interrupció de la transmissió intergeneracional del valencià fa un bot al nivell semiurbà ja a partir del segon decenni del segle XX, per bé que normalment, dins cada localitat, seguint la piràmide social de dalt cap avall (i, d'acord amb el model de les ciutats majors i sempre que hi ha suficient grandària, del centre a la perifèria). Aquest tercer nivell ha estat representat al nostre treball de camp per les poblacions de Borriana, Sagunt, Burjassot, Alzira i Gandia, dins de l'àrea d'influència de València, i les de Petrer, Elda, Sant Vicent del Raspeig i Guardamar, dins de l'àrea d'influència d'Alacant.¹⁴ En aquest avanç de resultats no ens hem pogut aturar en l'anàlisi de les raons adduïdes pels nostres subjectes per a justificar la substitució lingüística amb els fills, per bé que, de passada, n'hem deixat anar alguna de les més importants, com ara, ja iniciat el procés, el major prestigi social dels valencians que eren usuaris habituals del castellà.

Per últim, en moltes anàlisis locals hem dedicat algun espai a comentar la presència de la revernacularització o recuperació del valencià per part de progenitors que ja no havien rebut aquesta llengua per a educar els seus fills. Aquesta reversibilitat del procés, però, està estretament lligada a tres factors que quantitativament són molt febles:

- a) la proporció de línies en valencià que s'ofereixen als pares que escolaritzen els seus fills, que encara és molt baixa (no arriba a un quart de les existents),

¹⁴ En conjunt, la suma de la població de les 14 localitats enquestades representa un 41% de tota la població valenciana actual (2007).

b) el contingent reduït de valencianoparlants de primera llengua (un terç de tots els valencians) que ha resultat després de gairebé dos segles d'encetat el procés de substitució, i

c) l'agreuament que presenten els dos anteriors factors als nuclis urbans valencians més importants.

Les expectatives de futur del valencià dependran que els tres factors esmentats siguen superats amb l'ajuda d'una política lingüística decidida que, ara com ara, no es veu per enlloc.